

מלאכים זבובים

פרשתנו מתחילה עם חזון סולם יעקב: "וַהֲנִיָּה סֹלָם מְצָב אֶרְצָה וְרֵאשׁוּ מִגִּיעַ הַשְּׁמַיְמָה וְהִנֵּה מְלָאכִי אֵל-לֵהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ, וְהִנֵּה ה' נֹצֵב עָלָיו". בשעת יציאתו מהארץ מתגלה הקב"ה אל יעקב הגולה הבודד מבטיח לו: "וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכָל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ וְהִשְׁבַּתִּיךָ אֶל הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעְזָבְךָ".

מדרשים ופירושים רבים נכתבו על חזון זה. אך לדעתי, המפתיע ביותר הוא מדרשו של רבי אבהו (בראשית רבה סט, ג): "משל לבן מלכים שהיה ישן על גבי עריסה והיו זבובים שוכנים עליו וכיון שבא מניקתו, שחה עליו מניקתו, וברחו מעליו. כך בתחילה והנה מלאכי א-להים עולים ויורדים בו כיון שנתגלה עליו הקב"ה ברחו". תיאור נועז מזה בהתייחסות לעולם העליון. המלאכים מתוארים כזבובים! אנסה להסביר דימוי

רבי אבהו חי בקיסריה וכשנפטר אמרו שעמודי קיסריה הורידו עליו דמעות (מועד קטן, כה ע"ב). הוא היה מוערך מאוד על ידי הממשל הרומאי שישב בקיסריה, וראה בו מנהיגה של היהדות. בקיסריה ישב גם הבישוף הנוצרי. היחסים התיאולוגיים עם הנוצרים היו בעייתיים. ור' אבהו היה חייב להיאבק נגד הפרשנות הנוצרית שראתה כל טקסט מקראי וכל מצווה שבטלה, רמזים אל המשיחיות שהתממשה. תוכיח זאת כמאה עדים אחת מאמרותיו (שמות רבה כט, ה) המפרשת את דברי הנביא ישעיה (מד, ו) אֲנִי רֵאשׁוֹן וְאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבְּלִעְדֵי אֵין אֱלֹהִים: אמר רבי אבהו, לדעתי בהשפעת ריש לקיש רבו: אֲנִי רֵאשׁוֹן שאין לי אב וְאֲנִי אַחֲרוֹן שאין לי בן וּמִבְּלִעְדֵי אֵין אֱלֹהִים שאין לי אחי, 'אחי' כלומר שותף באלהות, כדברי ריש לקיש רבו (ירושלמי, סנהדרין ב, ע"א). ריש לקיש תיאר זאת בעזרת המילה 'אמת'. 'אלף' האות הראשונה, 'תיו' האות האחרונה ו'מס' האות האמצעית המביעה 'ומבליעדי אין אלהים'. שמעתם וודאי את הביטוי הנפוץ בכל העולם, "מ'אלפאי ל'אומגה". כאן לפי דעתי אחד משורשיו.

אכן ר' אבהו התייחס לנצרות, אך הוא הכיר יפה את השלטון הרומאי, ולדעתי באלגוריה של הזבובים התייחס עליו ואנסה להסביר זאת. כבפרשיות אחרות בפשר חזון הסולם נחלקו החכמים. הפילוסופים, ובייחוד הרמב"ם ובעקבותיו ממשיכיו ראו בו תיאור של המציאות, והקשרים שבין חלקיה. אחרים – ראו בו ייצוג ההיסטוריה העולמית והיהודית. לגישה זאת שורשים חז"ליים ברורים. המלאכים העולים ויורדים הם המלכויות השונות. אל נא נתאר אותם כפי שחכמים שונים ראו זאת, כשתי מחנות כשהאחד עולה והשני יורד. המלאכים, המעצמות עולות לשעה או לשעות ויורדות מבמת ההיסטוריה, על כל פנים מאבדים את מרכזיותם. ואכן, נראה לי שמותר לתאר לעצמנו כיצד בסולם נפגשים שרי העמים, מלאכים העוברים בשלבי הסולם בשני הכיוונים.

כשהקב"ה יתגלה המעצמות כולם ייעלמו, כזבובים הנבהלים מהמינקת המתקרבת לעריסת בן-המלך. בן המלך הוא עם ישראל שישתחרר משלטון המלאכים-זבובים.

עד כאן הרהורי. הראי"ה קוק לימד אותנו פשר שונה (מדבר שור, דרשה כא), שלדעתי מושפע מגישתו של ר' יצחק עראמה, בעל ה'עקידה' (שער כה). ארשה לעצמי לשנות קצת את ניסוחיהם. המלאכים העולים ויורדים אינם העמים, אלא התיאוריות המסבירות את התפתחות ההיסטוריה. במילים אחרות זהו סולם ההיסטוריוסופיה, החושבת שהיא גילתה את סודות הגורמים המניעים את ההיסטוריה, ומתוך כך את המפתח לעתידנות. אני זוכר את עצמי יושב כתלמיד ושומע את תולדות הניסיונות הללו. את ההסברים הגיאוגרפיים, האקלימיים, הדמוגרפיים, הדארוויניאניים, וכגולת הכותרת את ההסבר המרקסיסטי, שידע גם לנבא את העתיד. וסליחה ששכחתי את התורות הפרוידיאניות. אני זוכר את הדיאגנוזה המרקסיסטית על עתידו של העם היהודי. מהותו של הקיום היהודי שייך לתקופה הקדם-תעשייתית. עם ההתפתחות הטכנולוגית והכלכלית, העם היהודי יתבולל. ובחברה הקומוניסטית הוא יעלם באופן מוחלט. בשלב הראשון של החזון יעקב רואה כל זאת, וחרד. והנה שומעים אנו את דברי הקב"ה הניצב בראש הסולם, ומכריז 'יעקב אבינו לא מת', ואולי 'עם ישראל חי', כשהוא מצפה מאתנו שנענה אחריו 'עוד אבינו חי', 'עוד אבינו שבשמים חי' למרות קביעתו של ניטצה, שאלהים מת. התיאוריות הם זבובים שמקיפים את המדע, מכל הצדדים. הן רואות דברים נכונים גורמים משפיעים, ולמרות זאת הם אינם מכריעות. כפי שניסו ללמד אותנו חכמים שונים, בני ברית ושאינם בני ברית, מעיינות היצירתיות והחידוש של ההיסטוריה לא נאטמו אחרי שבעת ימי הבריאה.

האם רבי אבהו יכול היה לחשוב כך? ננסה להיכנס לעולמו, בעזרת דוגמה אקטואלית. הדאלאי נמצא היום במעמדו של רבן יוחנן בן זכאי. שניהם איבדו את העצמאות ואת המרכז הטבעי של ההולכים בדרכיהם. רומא הייתה אימפריה חזקה כסין של ימינו ואף יותר מכך. אף אחד לא יתקוף את סין, אפילו רטורית. האמנם רואה הדאלאי למה היום את הזבובים המתדמים למלאכים בסולם, את מה שר' אבהו ראה אז? האומנם תזכה לטיבט לגאולה בעתיד?

וארשו לי לסיים את דברי עם תפילתו של ר' אבהו אותה מסרה תלמידו ר' חזקיה (ירושלמי, ברכות לו ע"א): "יהי רצון לפניך ה' א-להינו וא-להי אבותינו שתצילנו משעות החצופות הקשות הרעות היוצאות המתרגשות לבוא לעולם". למדנו ממנו כאן ביטוי נפלא, "שעות חצופות".